Socijalna slika starosjedilačkih naroda

Razum, Antonio

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:076113

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

ANTONIO RAZUM

SOCIJALNA SLIKA STAROSJEDILAČKIH NARODA

Završni rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

ANTONIO RAZUM

SOCIJALNA SLIKA STAROSJEDILAČKIH NARODA

Završni rad

JMBAG: 0303085175, redoviti student

Studijski smjer: Financijski management

Predmet: Suvremeni ekonomski sustavi

Znanstveno područje: društvene znanosti

Znanstveno polje: ekonomija

Znanstvena grana: opća ekonomija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Lela Tijanić

Pula, srpanj 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Antonio Razum, kandidat za prvostupnika poslovne ekonomije, smjera Financijski management ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

_____

U Puli, srpanj, 2022. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Antonio Razum, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Socijalna slika starosjedilačkih naroda koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, srpanj 2022.

Potpis:

_____

Sadržaj

1. Uvod.....1
2. Pojam i važnost proučavanja starosjedilačkih naroda.....2
2.1. Pojam i klasifikacija starosjedilačkih naroda.....2
2.2. Znanstveno proučavanje starosjedilačkih naroda.....4
3. Maje.....7
3.1. Zemljopisni položaj i kultura.....7
3.2. Stambeni standard.....8
3.3. Stupanj obrazovanja.....10
3.4. Društveni položaj.....13
3.5. Zaposlenost.....13
4. Yanomami.....15
4.1. Zemljopisni položaj i kultura.....15
4.2. Stupanj autonomije.....16
4.3. Stambeni standard.....16
4.4. Obrazovanje i osposobljavanje.....19
4.5. Društveni položaj.....19
4.6. Zaposlenost.....20
5. Zdravstvena i socijalna zaštita starosjedilačkih naroda.....22
5.1. Zdravstvena i socijalna zaštita Yanomama.....22
5.2. Utjecaj širenja virusa i zaraznih bolesti na Yanomame.....22
5.3. Koncept liječenja Yanomama.....25
6. Utjecaji globalnog okruženja na starosjedilačke narode.....28
6.1. Izazovi negativnog utjecaja na starosjedilačke narode.....28
6.1.1. Izazovi negativnog utjecaja na suvremene Maje.....28
6.1.2. Izazovi negativnog utjecaja na suvremene Yanomame.....29
6.2. Pomor starosjedilačkih naroda.....29
6.3. Zaštita starosjedilačkih naroda na međunarodnoj razini.....30
6.3.1. Primjeri uspješno realiziranih projekata na međunarodnoj razini.....31
6.3.2. Programi pomoći u obliku zaštite kulturnih prava starosjedilačkih naroda.33
7. Zaključak.....35
Literatura.....36
Popis slika.....41
Popis tablica.....41

Sažetak..... 43
Summary..... 44

1. Uvod

Završni rad govori o odabranim obilježjima socijalnih slika starosjedilačkih naroda. Ekonomska povijest zanimljiva je za istraživanje kako bi se spoznalo na koji način su se različita društva razvijala, kako je došlo do značajnijih promjena i koji su utjecaji bili vidljivi kroz vrijeme. Socijalna slika omogućuje praćenje socijalne situacije i socijalnih indikatora, koji daju pregled socio-demografskih i ekonomskih obilježja kao što su obilježja stanovništva, kućanstva i obitelji, stambenog standarda, odgoja i obrazovanja, zaposlenosti, zdravstvene i socijalne zaštite, suradnje i sl. Socijalna slika omogućuje bolje planiranje socijalnih mjera i intervencija, prepoznaje najugroženije kategorije ljudi i aktualne potrebe te specifičnosti pojedinih područja.

Starosjedilački narodi su prvi stanovnici koji su bili nastanjeni na određenom području prije dolaska neautohtonih naroda i kulture ili prilikom uspostavljanja sadašnjih državnih granica te su posebno vrijedni za istraživanje zbog specifičnih obilježja.

Završni rad sastoji se od 7 poglavlja. Rad nastoji usmjeriti pozornost čitatelja na izazove s kojima se susreću odabrani starosjedilački narodi, s posebnim naglaskom na socijalnu sliku. Nakon uvoda, u drugom poglavlju prikazuje se pojam i objašnjava se važnost proučavanja starosjedilačkih naroda. Slijede odvojena poglavlja o odabranim starosjedilačkim narodima, kao što su Maje i Yanomami. Zdravstvena i socijalna zaštita detaljnije je prikazana na primjeru Yanomama. Također, poglavlje zdravstvene i socijalne zaštite ima potpoglavlje koje prikazuje nekadašnji tradicionalni sustav liječenja domorodaca.

Poglavlje o utjecaju globalnog okruženja na starosjedilačke narode usmjereno je na: izazove negativnog utjecaja na starosjedilačke narode, pomor starosjedilačkih naroda, zaštitu starosjedilačkih naroda, primjere uspješno realiziranih financijskih projekata i programa pomoći koji su usmjereni na zaštitu kulturnih prava. U radu su dokumentirane socijalne slike kao što su: stambeni standard, stupanj obrazovanja, društveni položaj, stupanj autonomije, zaposlenost, zdravstvena i socijalna zaštita. Na temelju prikazanog na kraju rada navode se zaključna razmatranja.

2. Pojam i važnost proučavanja starosjedilačkih naroda

U ovom poglavlju bit će riječi o pojmu starosjedilačkih naroda te o prikazu motiva za znanstveno proučavanje starosjedilačkih naroda.

2.1. Pojam i klasifikacija starosjedilačkih naroda

Domorodački narodi, autohtoni narodi ili starosjedilački narodi različite su etničke i kulturološke skupine čiji pripadnici izravno potječu od najranijih poznatih stanovnika određenog geografskog područja.[1] Riječ potječe iz latinskog *indigena*, što znači izvorni stanovnik.[2]

Starosjedilački narodi su specifični iz razloga jer su već bili nastanjeni na određenom području, prije dolaska neautohtonih naroda i kulture ili prilikom uspostavljanja sadašnjih državnih granica. Starosjedioci se identificiraju kao autohtoni narodi i često imaju povijesnu vezu s onima koji su nastanjivali neku zemlju ili regiju u vrijeme kada su na ta područja došli ljudi različitih kultura ili etničkog podrijetla. Autohtoni narodi smatraju da imaju povijesno postojanje i identitet koji je odvojen i neovisan o državama koje ih sada okružuju.[3] Porijeklo starosjedilačkih naroda datira od davnina. Postoje značajne arheološke rasprave i istraživanja o tome kada su tadašnji ljudi prvi put došli u Srednju i Južnu Ameriku, čemu u prilog idu brojna arheološka nalazišta koja potvrđuju takve teze da su Srednja i Južna Amerika bili inicijalni teritoriji njihovih naseobina. Kasnije su se počeli seliti i širiti diljem svijeta. U razdoblju njihova razvoja do danas razvile su se brojne društvene i kulturne grupe kao potomci starosjedilačkih naroda koji su usvojili suvremene društvene obrasce. Zemljište i prirodni resursi o kojima ovise neraskidivo su povezani s njihovim identitetima, kulturama, sredstvima za život, kao i njihovim fizičkim i duhovnim

[1] Sanders, D. E. (1999): Indigenous peoples: Issues of definition, International Journal of Cultural Property, Vol. 8, No. 1, str. 5.
[2] Vocabulary.com (2022): Indigenous, dostupno na: https://www.vocabulary.com/dictionary/indigenous, pristupljeno 05. svibnja 2022.
[3] United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) (2005): Indigenous peoples' right to adequate housing. A global overview. United Nations Housing Rights Programme, Report No. 7, UN-HABITAT, Nairobi, str. 5, dostupno na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/IndigenousPeoplesHousingen.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.

blagostanjem. Često se oslanjaju na svoje vođe i organizacije za predstavljanje drugima, a te se vođe razlikuju od ostalih članova zajednice.[4]

Mnogi starosjedilački narodi još uvijek održavaju jezik koji se razlikuje od službenog jezika ili jezika zemlje ili regije u kojoj žive. Međutim, mnogi su također izgubili svoje jezike ili su na rubu izumiranja zbog iseljenja sa svoje zemlje i/ili preseljenja na druge teritorije. Govore više od 4000 svjetskih jezika, iako neke procjene pokazuju da je više od polovice svjetskih jezika u opasnosti od izumiranja do 2100. godine.[5]

Starosjedilački narodi obuhvaćaju specifičnu klasifikaciju. Jedan od primjera klasifikacije je sljedeći[6]:

1 - Autohtoni narodi

Ova kategorija uključuje osobe koje se identificiraju kao prvi narodi (sjevernoamerički Indijanci), Métis i/ili Inuk (Inuiti). Ovo su tri skupine definirane kao Aboridžinski narodi Kanade u Ustavnom aktu iz 1982., odjeljak 35 (2).

2 - Neautohtono stanovništvo

Ova kategorija uključuje osobe koje se ne identificiraju kao prvi narodi (sjevernoamerički Indijanci), Métis ili Inuk (Inuiti).

Procjenjuje se da u svijetu živi oko 476 milijuna autohtonih naroda u više od 70 zemalja svijeta. Iako čine samo 6% svjetske populacije, oni čine oko 19% ekstremno siromašnih.[7] Velika većina njih – 70% – živi u Aziji.[8] Autohtoni narodi posjeduju, zauzimaju ili koriste četvrtinu svjetske površine, a ujedno čuvaju 80% preostale svjetske biološke raznolikosti.[9] Međutim, nerijetko su suočeni s marginalizacijom i diskriminacijom od strane države.

---

[4] The World Bank (2022): Indigenous Peoples, dostupno na: https://www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples#1, pristupljeno 14. svibnja 2022.
[5] Loc. cit.
[6] Statistics Canada (2022): Classification of Indigenous group, dostupno na: https://www23.statcan.gc.ca/imdb/p3VD.pl?Function=getVD&TVD=1312037&CVD=1312038&CLV=0&MLV=3&D=1, pristupljeno 05. svibnja 2022.
[7] The World Bank, op. cit.
[8] Amnesty International (2022): Indigenous peoples, dostupno na: https://www.amnesty.org/en/what-we-do/indigenous-peoples/, pristupljeno 15. svibnja 2022.
[9] The World Bank, op. cit.

Prema daljnjim procjenama u 21. stoljeću na području Mezoamerike živi oko šest milijuna suvremenih Maja, što ih čini najvećim pojedinačnim blokom autohtonih naroda sjeverno od Perua. Neke od najvećih skupina suvremenih Maja nalaze se u Meksiku, a najvažnije od njih su Yucateci (300 000), Tzotzil (120 000) i Tzeltal (80 000).[10] Ostale manje skupine suvremenih Maja nalaze se na području Srednjeg Meksika, obale Vera Cruz, poluotoka Yucatana, Velikih Antila i Malih Antila.

Početkom 21. stoljeća populacija Yanomama brojala je oko 32 000 članova.[11] Pleme Yanomama živi u udaljenoj šumi sliva rijeke Orinoco u južnoj Venezueli i najsjevernijim dijelovima sliva rijeke Amazone u sjevernom Brazilu.[12] Yanomami se prostiru na 23,7 milijuna hektara.[13] Na više od 9,6 milijuna hektara, teritorij Yanomami u Brazilu dvostruko je veći od Švicarske. U Venezueli, Yanomami žive u rezervatu biosfere Casiquiare od 8,2 milijuna hektara Alto Orinoco. Ova područja čine najveći šumoviti autohtoni teritorij na svijetu.[14]

Iz navedenog slijedi značaj proučavanja posebnosti starosjedilačkih naroda kojima se bave različite discipline.

2.2. Znanstveno proučavanje starosjedilačkih naroda

Starosjedilački narodi dobri su poznavatelji svog lokaliteta i ekosustava. Spadaju među najmarginaliziranije i najranjivije skupine u zemljama diljem svijeta. Mnogi domorodački narodi, kao nekolonizirani ljudi - živjeli su na održiv način tisućljećima, hraneći se bez štete za okoliš, u harmoniji s prirodom. Upravo je to znanje vrijedno jer je zaštitilo njihov okoliš, a koje može biti korisno za njihovo sudjelovanje u globalnom upravljanju okolišem. Njihov doprinos očuvanju okoliša bio je nenamjeran, kao što je i dalje slučaj s onim domorodačkim stanovništvom koje

[10] Canadian Museum of History (2022): Maya civilization - The Maya Today, dostupno na: https://www.historymuseum.ca/cmc/exhibitions/civil/maya/mmc08eng.html#:~:text=The%20Maya%20today%20number%20about,and%20the%20Tzeltal%20(80%2C000), pristupljeno 14. svibnja 2022.
[11] Loc. cit.
[12] Encyclopedia Britannica (2022b): Yanomami, dostupno na: https://www.britannica.com/topic/Yanomami, pristupljeno 17. svibnja 2022.
[13] Phillips, D. (2020): Like a bomb going off': why Brazil's largest reserve is facing destruction. The Guardian, 13. siječnja 2020., dostupno na: https://www.theguardian.com/environment/2020/jan/13/like-a-bomb-going-off-why-brazils-largest-reserve-is-facing-destruction-aoe, pristupljeno 29. svibnja 2022.
[14] Survival (2019): The Yanomami, dostupno na: https://www.survivalinternational.org/tribes/yanomami, pristupljeno 17. ožujka 2022.

odluči živjeti u dobrovoljnoj izolaciji. Narod Huaorani iz ekvadorske Amazonije selektivno se uključio u moderan svijet u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, a postali su svjesni svoje uloge u prilagodbi suvremenom načinu života tek od 1990-ih.[15]

Starosjedilački narodi proučavaju se u okviru etnografije, alokronije, historiografije, medicine, agronomije, antropologije te ostalih disciplina. Etnografija kao znanstvena disciplina predstavlja opći odnos između kulture i društva, unutar kojeg se formiraju ideje o "drugom" radi definiranja i legitimiranja društvenih/kulturnih granica, odnosno kolektivnih i individualnih identiteta.[16] Stoga je njihovo znanstveno proučavanje važno za stjecanje novih spoznaja o nekadašnjem načinu života, njihovom razvoju i prilagodbi suvremenim društvenim uvjetima, a koje specifičnije istražuju gore navedene znanstvene discipline.

Etnografija je usmjerena prema specifičnom opisu starosjedilačkih naroda u nastojanju da pruži znanstvenu elokventnost samim pojavama. Hijerarhija ovih znanstvenih disciplina i njima implicirano vrednovanje prisutni su i u njihovu povijesnom tijeku koji je zasnovan na pisanim dokumentima (historiografiji).[17] Alokronija se odnosi na način na koji su se populacije koje su kronološkim izrazima postojale u isto vrijeme – označavale prema različitim vremenskim periodima, valoriziranim pomoću evolucijskog ili povijesnog progresa.[18]

Antropologija u kontekstu izučavanja starosjedilačkih naroda ne opisuje iste samo kao predmet istraživanja. „Ona održava i osvjetljuje tu egocentričnu tendenciju našeg zapadnog uma da sebe identificira kao odvojenog od onoga što opaža kao izvanjsko sebe".[19] Ona je znanost o drugim ljudima u drugom vremenu. Ona je diskurs čiji je predmet udaljen iz sadašnjosti subjekta koji o njemu govori i piše.[20] Preuzevši pozitivne doprinose strukturalizma (posebno naglašen osjećaj za sustavno shvaćanje kultura i interes za njihovu funkcionalnu cjelovitost), suvremena povijesno

[15] Crystalinks (2022): Huaorani of Ecuador, dostupno na https://www.crystalinks.com/huaorani.html, pristupljeno 13. lipnja 2022.
[16] Čolić, S. (2006): Kultura i povijest: socio-kulturno antropološki aspekt hijerarhizacije kulture, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 26.
[17] Ibidem, str. 23.
[18] Fabian, J. (2014): Time and the other: how anthropology makes its object, Columbia University Press, New York, str. 32.
[19] McGrane, B. (1989): Beyond anthropology: society and the other, Columbia University Press, New York, str. 4-5.
[20] Fabian, J., op. cit., str. 143.

orijentirana sociokulturna antropologija usredotočuje se na cjelovitu rekonstrukciju načina života i mišljenja ljudi u određenim povijesnim razdobljima, na njihovu svakodnevicu.[21]

Starosjedilački narodi postavili su određene temelje suvremene medicine u pokušajima liječenja tadašnjih bolesti svojih sunarodnjaka. Njihova medicina se razvijala zahvaljujući sustavu iscjeljivanja i novim biljnim lijekovima. Njihova metoda dijagnostike i liječenja bolesti temeljila se na primjeni lijekova iz prirode, metodama duhovnog iscjeljenja i pokušajima da sinergijom dvije navedene metode postignu napredak u zdravlju članova svoje zajednica. Suvremena medicina otkriva nove lijekove koje su starosjedioci upotrebljavali. Agronomija se razvija zahvaljujući novim poljoprivrednim kulturama. Otkrivaju se novi sustavi distribucije vode.

Starosjedilački narodi suočavaju se s brojnim rizicima nestanka šuma i divljih životinja. Stanovništvo suvremenih Maja izloženo je pljačkaškim pohodima i prijetnjama smrću. Yanomami su suočeni s priljevom 20.000 ilegalnih rudara koji su sa sobom donijeli zarazne bolesti.[22]

Motiv mnogih istraživača leži u zaštiti preostalog ugroženog stanovništva. Istodobno su stvoreni globalni institucionalni mehanizmi za promicanje prava autohtonih naroda kao što su stalni forum Ujedinjenih naroda za pitanja autohtonog stanovništva (UNPFII), Stručni mehanizam za prava autohtonih naroda (EMRIP) i definiran je posebni izvjestitelj UN-a za prava autohtonih naroda (UNSR). Međunarodna zajednica omogućila je da datum 9. kolovoza postane međunarodni dan autohtonih naroda. Međunarodni dan autohtonih naroda 2021. godine naznačuje važnu percepciju kojom se nastoji autohtone narode i države pozivati na novi društveni ugovor. Novim društvenim ugovorom stvorili bi se nepisani sporazumi kojima bi starosjedilački narodi imali mogućnost sudjelovanja u donošenju odluka.[23]

[21] Gross, M. (1980): Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, str. 189 - 190.
[22] Milhorance, F. (2021b): Yanomami beset by violent land-grabs, hunger and disease in Brazil. The Guardian, 17. svibnja 2021., dostupno na: https://www.theguardian.com/global-development/2021/may/17/yanomami-brazil-violence-land-grabs-hunger-disease, pristupljeno 29. svibnja 2022.
[23] United Nations (2022): International Day of the World's Indigenous Peoples, dostupno na: https://www.un.org/en/observances/indigenous-day, pristupljeno 09. svibnja 2022.

3. Maje

U ovom poglavlju će se objasniti povijest i suvremeni način života starosjedioca Maja.

3.1. Zemljopisni položaj i kultura

Majanska plemena možemo podijeliti u više teritorijalnih grupa. Autohtono društvo Maja vezuje se uz područje Mezoamerike. Pravi Maji i njima bliska plemena stanovala su na poluotoku Yucatanu, a Kićeji su stanovali u današnjoj Gvatemali.[24] Između atlantskih obala Yucatana na sjeveru i tihooceanske obale Gvatemale na jugu prostire se područje na kojem su Maje stvorile svoju kulturu. Ta civilizacija, koja je zaposjela područje od otprilike 800 × 500 kilometara nije bila slična ostalima. Bila je stvorena u gotovo neprohodnoj džungli, u kojoj nije bilo moguće ništa izgraditi ili posaditi sve dok se ne bi iskrčila šuma (i to kamenim sjekirama).[25]

Prvi snažan polet kulture dogodio se na jugu, na teritoriju današnje Gvatemale i Hondurasa, gdje i danas postoje ruševine velikih mjesta kao što su Tikal, Copan i Palenque. Procvat ove kulture dogodio se u vrijeme između 4. i 9. stoljeća nakon Krista. Posljednji majanski natpis otkriven je 889. godine na području Uaksaktuna. Potom se dogodilo razdoblje stagnacije, čije razloge još i danas ne poznajemo. Na početku 13. stoljeća na Yucatan je doselilo meksikansko pleme Nahua i iz Majapana zavladalo cijelom zemljom. Porobljeni Maji su 1451. godine proveli pobunu, razrušili Majapan i protjerali Meksikance. Ove borbe su dovele do opće iscrpljenosti. Petnaestim stoljećem završava i drugo slavno razdoblje majanske drevne kulture.[26] Nekoliko milijuna potomaka i danas živi na ovim područjima. Suvremene Maje su moderni izraz za narode u regiji koji su potomci drevnih Maja. Suvremene Maje kao pojam objedinjuju autohtono stanovništvo i mestizas narode koji su prihvatili hispaniziranu kulturu.

Slika 1. Prikaz plemena drevnih Maja

[24] Neustupni, J. (1960): Praistorija čovječanstva, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 456.
[25] Aydon, C. (2011): Povijest čovječanstva – 150 000 godina ljudske povijesti, Znanje d.o.o., Zagreb str. 103.
[26] Neustupni, J., op. cit., str. 457.

Izvor: Gonta, V. (2022): 20 interesting facts about the Mayan tribe: culture, architecture and the rules of life, dostupno na: https://bemorepanda.com/en/posts/1612025506-20-interesting-facts-about-the-mayan-tribe-culture-architecture-and-the-rules-of-life, pristupljeno 14. svibnja 2022.

Početkom 21. stoljeća oko 30 majanskih jezika govorilo je više od pet milijuna ljudi, od kojih je većina bila dvojezična sa španjolskim jezikom.[27] Yucatánov istočni dio poluotoka bio je manje pogođen latinoameričkom kulturom i manje integriran od zapadnog dijela poluotoka. Upravo ti stanovnici nose drevna majanska prezimena i govore majanski jezik kao svoj prvi jezik.[28]

3.2. Stambeni standard

Gradovi koje osnivaju starosjedilački narodi Maja nastaju u trećem stoljeću prije i tri stoljeća nakon Krista s vodećim gradovima Palenquom u Kamperceu, Tikalom u Gvatemali i Copanom u Hondurasu, koji su oblikovani hramovima, igralištima i popločenim trgovima.[29] Njihova zadivljujuća arhitektura plod je razvoja

[27] Encyclopedia Britannica (2022a): Maya people, dostupno na: https://www.britannica.com/topic/Maya-people, pristupljeno 14. svibnja 2022.
[28] Canadian Museum of History, op. cit.
[29] Tonante, L. A. (2009): Maje - nestali u vremenu, Slovo, Zagreb, str. 14.

tehnologije kamenog doba, stvorene sjekirama izrađenim od kremena.[30] Majanski gradovi su religiozni centri, sastavljeni od hramova posvećenih svojim božanstvima.[31] U gradovima su ponajviše živjeli svećenici, dok je ostalo starosjedilačko stanovništvo živjelo na okolnim seoskim imanjima. Gradovi su bili okupljalište za vrijeme velikih ceremonija. Na selima su bile formirane zajednice.

Procjena je arheologa da su majanski gradovi imali oko 50.000 stanovnika, s preko 30.000 građevina, hramova, trgova, tržnica, s ogromnim rezervoarima u kojima se sakupljala kišnica.[32] Na vrhuncu klasičnog razdoblja, koje datira iz 2. stoljeća poslije Krista, civilizacija drevnih Maja sastojala se od više od 40 gradova, svaki s populacijom između 5.000 i 50.000 stanovnika. Najsnažniji gradovi bili su Rio Bec, Palenque, Calakmul, Bonampak, Dos Pilas, Copan, Tikal i Uaxactun.[33] Palenque je primjer grada koji se proteže visinskim razlikama. Gradovi poput Becana zbijeni su na ravničarskom terenu i okruženi jarkom. Kamene majanske zgrade nisu sve imale istu namjenu; neke su služile kao palate, a neke kao hramovi.

U palatama su stanovali prije svega vladari (poglavice) i dostojanstvenici.[34] U majanskim gradovima nalazile su se i zvjezdarnice. Zvjezdarnice su bile i podzemne cisterne za sakupljanje kišnice. U izgradnji su koristili materijale kao što su kamen, vapnenac, mramor, tuf i pješčenjak.

Slika 2. Prikaz majanske piramide - El Tajin

[30] Aydon, C., op. cit., str. 103.
[31] Tonante, L. A., op. cit., str. 14.
[32] Tonante, L. A., op. cit., str. 15.
[33] Encyclopedia Britannica, 2022a, op. cit.
[34] Neustupni, J., op. cit., str. 459.

Izvor: UNESCO World Heritage Centre (2022a): El Tajin, Pre-Hispanic City, dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/631, pristupljeno 26. svibnja 2022.

Mnogi poznati majanski gradovi postali su dio svjetske kulturne baštine. Najistaknutiji majanski gradovi svjetske kulturne baštine jesu: Palenque, Chichen-Itza, El Tajin, Uxmal, Xochicalco, Calakmul, Tikal i Copán. Gradovi su nakon propadanja obrasli džunglom cedra i mahagonija, ali su s vremenom otkopani i restaurirani. Ruševine obrednog središta s hramovima, palačama, javnim trgovima i nastambama postali su atrakcija mnogim turistima diljem svijeta.[35]

3.3. Stupanj obrazovanja

[35] UNESCO World Heritage Centre (2022b): World Heritage List, dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/?search=maya&order=country, pristupljeno 26. svibnja 2022.

U drevnom društvu Maja postojala je posebna klasa svećenika koji su podučavali djecu plemića. Podučavali su znanost, matematiku, astronomiju, medicinu, pisanje i druge predmete. Nije bilo formalne škole za djecu koja su bila djeca pučana.[36]

Većina ljudi u Carstvu Maja bili su zemljoradnici. Za obične članove zajednice bilo je gotovo nemoguće napredovati, ono što su postali, ostali bi za cijelog svog životnog vijeka. Primjerice, oni koji su se bavili zemljoradnjom, uvijek su se time bavili i nisu napredovali u zajednici. Ako je dijete pokazalo nevjerojatan talent, osobito u umjetnosti, to bi dijete povremeno moglo biti izdvojeno da bi ga se podučavalo nekom specijaliziranom zanimanju. Međutim, to je bilo rijetko. Društveni položaj u svakom gradu-državi bio je čvrsto strukturiran. Položaji i poslovi bili su nasljedni. U klasičnom razdoblju prepoznaje se da su Maye bili su sposobni astronomi i matematičari. Razumjeli su pojam nula, astronomi bi mogli predvidjeti i izračunati kretanje planeta i drugih nebeskih tijela. Maye su bili pismeni i imali su svoj govorni i pisani jezik.[37]

Maje su majstori bilježenja vremena, a njihovi kalendari ostali su točniji od europskih kalendara. Stari kalendar Maja je izvanredno dobro očuvan. U gorju Maja mnoge zajednice još uvijek imaju svećenike ili "čuvare" čiji je posao praćenje kruga dana prema kalendaru Maja i vođenje tradicionalnih rituala za pojedince i širu zajednicu.[38] Prvi se kalendar sastojao od 260 dana i njega su rabili svećenici Maja ili „čuvari dana“ za proricanje i organiziranje obreda. Svaki dan u ovom kalendaru ima svoje ime koje je kombinacija jednog od dvadeset znakova za dane te jednog broja od jedan do trideset. Solarni kalendar od 365 dana sastoji se od osamnaest mjeseci od po dvadeset dana te jednog mjeseca od po pet dana zvanog Uayeb koji se smatra vrlo nesretnim razdobljem. Treći kalendar poznat je kao duga računica i sastojao se od neprekidnog brojanja dana od početka sadašnjeg doba, 13. kolovoza 3114. pr. Kr. Nadnevci u ovom kalendaru obično sadrže pet brojeva. U zapisu datuma 8.12.7.0.9., devet označava broj dana, nula broj mjeseci, zatim sedam godina (svaka po 360 dana), dvanaest skupova od dvadeset godina te osam

[36] ADL magazin (2022): Maje – pitanja i odgovori, dostupno na: https://adlmag.net/bs/what-were-the-mayans-clothes-made-of/, pristupljeno 10. svibnja 2022.
[37] Minster, C. (2022): Maya Classic Era, dostupno na: https://hr.eferrit.com/maya-classic-era/, pristupljeno 10. svibnja 2022.
[38] Canadian Museum of History, op. cit.

skupova od četiristo godina.[39] Majanski astronomi sastavili su precizne tablice položaja Mjeseca i Venere i bili su u stanju točno predvidjeti pomrčine Sunca.[40]

Maje su razvijale poseban oblik hijeroglifskog pisma. Znanstvenici su predmetnim pismima dodijelili naziv kodeksi. Tri kodeksa nazvana su prema gradovima u kojima se danas nalaze – Dresden, Pariz i Madrid. Jedino je jedan, Grolierski kodeks, ostao u Americi. Svaki kodeks sadrži različite slike, hijeroglife i brojeve. Svaka stranica sastojala se od posebnih poglavlja koji se čitaju s lijeva na desno.[41] Majanska astrološka mjerenja vršila su se na osnovi nekoliko elemenata: vidljivosti Venere, vidljivosti Merkura, eklipsama, mjesečevim mijenama, ekvinocijima i solsticijima, prema kretanju planeta i zvijezda.[42]

Suvremeno majansko stanovništvo surađuje s neprofitnim organizacijama u Gvatemali, Meksiku i Belizeu kako bi pružili stipendije na sveučilišnoj razini. Obrazovna zaklada Maja omogućila je povećani pristup obrazovanju u udaljenim područjima, studentima iz siromašnih ekonomskih sredina i suradnju koja potiče studente da napreduju prema srednjoj strukovnoj školi ili sveučilištu. Zaklada nastoji stipendirati majanske žene i djevojke te poštovati njihovu kulturu i tradiciju. Primjerice, u 2022. godini Maya Educational Foundation (MEF) stipendira 490 studenata, od toga 210 na sveučilišnoj razini i 280 na razini srednje škole.[43]

Majanski stanovnici višeg obrazovanja koji u njihovom društvu imaju razinu intelektualaca počeli su shvaćati da se različite jezične skupine Maja moraju udružiti kako bi preživjela kultura i jezik.[44] Maja jezik poučava se na diplomskoj i fakultetskoj razini. Na Sveučilištu Indiana postoje tečajevi majanskog jezika na početnoj, srednjoj i naprednoj razini.[45]

---

[39] Laughton, T. (2008): Maye, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb, str. 53.
[40] Encyclopedia Britannica, 2022a, op. cit.
[41] Laughton, op. cit., str. 26.
[42] Tonante, L. A., op. cit., str. 66.
[43] Maya Educational Foundation (2022): How we achieve this mission, dostupno na: https://mayaedufound.org/our-mission/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
[44] Canadian Museum of History, op. cit.
[45] Indiana University Bloomington - Hamilton Lugar School of Global and International Studies – Center for Latin American and Caribbean Studies (2022): Maya, dostupno na: https://clacs.indiana.edu/languages/maya.html, pristupljeno 05. svibnja 2022.

3.4. Društveni položaj

Društvo je bilo i ostalo uređeno po kastama u kojima su se pojedinci rađali i koje se nisu mogle mijenjati ili su se vrlo teško mijenjale. To su bile zatvorene društvene skupine koje karakterizira određena društvena pozicija. Među najviše skupine ubrajalo se svećenstvo, plemstvo i vladajuća obitelj, koje je svakako bilo među najcjenjenijim pripadnicima visokog staleža, a cijenjeni su bili i trgovci, arhitekti i obrtnici. Djeca roditelja nižih društvenih slojeva nasljeđivala su zanimanja svojih roditelja, dok su djeca u višim slojevima imala mogućnost obrazovanja i odlučivanja kojim putem žele krenuti. Na čelu svjetovne vlasti nalazi se pravi čovjek (halach uinic) i njegova je funkcija bila nasljedna. Vladao je određenim područjem i hijerarhijski nad ljudima svoga plemena uz pomoć grupe odabranih savjetnika.[46]

Žene su odijevale dugačke košulje i tradicionalne haljine koje su vezivale raznim čvorićima i resicama, dok su muškarci nosili svojevrsne kratke hlače od jaguarova krzna omotanog oko bokova, struka i nogu. Bušenje noseva, ušiju i usana bilo je jednako popularno među starijim Majama kako je to danas među mlađim naraštajima u većini modernih društava, s tom razlikom da su majanski ukrasi bili izrađeni od drveta, školjki ili žada, u najvećem broju slučajeva, a u nekim slučajevima oblagali su pritom i zube, žadom i opsidijanom. [47]

Tijekom posljednjih 500 godina, Maje su bile niža klasa: potlačeni od strane Španjolaca, drugih Europljana i od strane svojih vlastitih ljudi. Situacija se s vremenom počela mijenjati. Suvremene Maje čine većinu stanovništva u Gvatemali te su postali važni članovi političkih struktura moći. Muškarci i žene Maje imaju mogućnost glasanja i sudjelovanja u Nacionalnoj skupštini Belizea. Prema ustavu imaju pravo na guvernera i druge službene političke funkcije unutar meksičke države na poluotoku Yucatanu.[48]

3.5. Zaposlenost

[46] Tonante, L. A., op. cit., str. 52.
[47] Tonante, L. A., op. cit., str. 43.
[48] Leventhal, R. M., Chan Espinosa, C. i Coc, C. (2022): The Modern Maya and Recent History, dostupno na: https://www.penn.museum/documents/publications/expedition/PDFs/54-1/The-Modern-Maya-and-Recent-History.pdf, pristupljeno 06. svibnja 2022.

Život „običnih“ Maja bio je obilježen teškim radom. Tipični seljak radio je kao poljoprivrednik. Na početku dana žena bi rano ustala i založila vatru za kuhanje. Tada bi muž odlazio raditi u polje. Nakon napornog rada na polju, seljak bi došao kući i okupao se. Kupanje je bilo važan dio dana za sve ljude Maja. Muškarci su provodili večeri radeći na zanatima kao što su alati, dok su žene tkale tkaninu za izradu odjeće.[49]

Suvremene Maje bave se poljoprivrednim djelatnostima koje se ponajviše odnose na uzgoj tikve, graha, kukuruza, slatke manioke, čokolada i duhana. Nomadsko je ratarstvo, zapravo, sađenje na malim površinama tla oslobođenim sječom i paljenjem, a koje se iskorištavaju dvije do tri godine, nakon čega se ostavljaju da se obnove, a sve to u okviru ciklusa koji traje od dvanaest pa sve do petnaest godina.[50] Stočarske aktivnosti usmjerene su na uzgoj volova, svinja i kokoši. Žene često pletu tradicionalne košare, prostirke i viseće mreže za spavanje. Lovcima su izvori hrane: jeleni, tapiri, majmuni, purani, iguane i ptice, dok skupine koje borave uz morsku obalu svoju prehranu nadopunjuju školjkama, morskim kornjačama i ribom. Monumentalno kiparstvo usmjereno je na stele. Stele prikazuju vladare, žene, ratnike, zatvorenike, žrtvene obrede, božanske simbole i mitološke ptice.

Suvremene Maje uzgajaju pamuk, za finije tkanine, a za teže materijale i užad koriste se vlakna agave.[51] Pčele su Majama omogućile uzgoj meda i voska. Maje su izrađivale razne umjetničke predmete kao što su predmeti od vrlo krhkog materijala, opsidijana, tamnog vulkanskog stakla. Rudarstvo se sastoji od pronalaženja i vađenja (eksploatacije) zlata i zelenog nefrita. Suvremene Maje poznaju hematit i Merkurov sulfid cinabar.[52]

Maje su nacionalni identitet preusmjeravale prema razvoju kulture koju su koristile i u turističke svrhe. Kulturni turizam nastoje oplemeniti prodajom tradicionalnih jela i rukotvorina. Turizam baštine pruža ekonomske prilike, ali može obezvrijediti doprinose manje poznatih skupina. Suvremene Maje su uspjele održati tradicionalne djelatnosti u poljoprivredi i trgovini. Većina kućanstava Maja bavi se uzgojem kukuruza i mnogi se bave proizvodnim zanatima, poput tkanja tekstila, za

[49] Loc. cit.
[50] Aydon, C., op. cit., str. 64
[51] Encyclopedia Britannica, 2022a, op. cit.
[52] Canadian Museum of History, op. cit.

prodaju na tržnicama. Mnogi muškarci također moraju napustiti svoja sela te otići u nizine gdje dio godine rade na plantažama kave i pamuka.[53]

4. Yanomami

U nastavku rada bit će opisana obilježja, kultura i način života Yanomama.

4.1. Zemljopisni položaj i kultura

Yanomami žive na 9,6 milijuna hektara u Brazilu i 8,2 milijuna hektara u Venezueli.[54] Pretpostavlja se da su migrirali preko Beringovog tjesnaca između Azije i Amerike prije 15 000 godina. Danas njihova ukupna populacija iznosi oko 38.000.[55]

Slika 3. Prikaz plemena Yanomama

Izvor: Survival (2013): Evidência sobre 'violência' Yanomami se baseia em falsos dados, revela artigo, dostupno na: https://www.survivalbrasil.org/ultimas-noticias/9592, pristupljeno 14. svibnja 2022.

[53] Loc. cit.
[54] Survival, 2019, op. cit.
[55] Loc. cit.

4.2. Stupanj autonomije

Yanomami su prvi put došli u stalni kontakt s razvijenijom zapadnom civilizacijom 1940.-ih, kada je brazilska vlada poslala timove da razgraniče granicu s Venezuelom.[56]

Po prvi put u povijesti Venezuele, autohtoni narodi su 1998. godine imali priliku izabrati tri svoja člana za predstavnike u novoj nacionalnoj skupštini. Glavna funkcija skupštine bila je izrada novog ustava 1999. godine. Novim ustavom jasno je utvrđeno da je Venezuela multietnička i plurikulturalna zemlja. Izboren je članak 121. kojim se priznaje pravo autohtonih naroda na vlastito obrazovanje, odnosno pravo na održavanje i razvoj svog kulturnog identiteta i korištenje prirode. Naglašava se da država mora promicati kulturne manifestacije autohtonih naroda i podržavati interkulturalni i dvojezični obrazovni sustav.[57]

Yanomami danas predstavljaju najveću autohtonu zajednicu u Brazilu koja je očuvala svoj tradicionalni način života. Teritorij od 96.650 četvornih kilometara priznat je predsjedničkim dekretom na samitu u Rio de Janeiru 1992. godine. Comissão Pró-Yanomami je nevladina organizacija koja je osnovana 1978. godine i vodi kampanju obrane teritorijalnih prava Yanomama u Brazilu.[58]

4.3. Stambeni standard

Yanomami žive u kućama od slamnate loze i lišća u selima okruženim vrtnim parcelama. Premještaju svoja sela kada se tlo istroši ili kada je selo postalo previše podložno napadima drugih Yanomamija.[59] Yanomami žive u kružnim kućama koje se nazivaju yanos ili shabonos. Shabonos su tradicionalni zajednički stanovi plemena

[56] Loc. cit.
[57] Mattéi Muller, M.-C. (2009): The indigenous peoples of Venezuela in search of a participative and intercultural education for their survival, u: Bates, P., Chiba, M., Kube. S. i Nakashima, D. (ed.) (2009): Learning and Knowing in Indigenous Societies Today, UNESCO, Paris, str. 15., dostupno na: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000180754, pristupljeno 10. svibnja 2022.
[58] Fondation Cartier pour l'art contemporain (2022): Yanomami. Spirit of the Forest, 2003, dostupno na: http://www.proyanomami.org.br/cartier/cartier_press.pdf, pristupljeno 26. svibnja 2022.
[59] Encyclopedia Britannica, 2022b, op. cit.

Yanomama iz južne Venezuele i sjevernog Brazila. To su kružne zgrade sa središnjim dvorištem na otvorenom. Prostori za stanovanje se rekonstruiraju svakih nekoliko godina kako bi prilagodili svoju veličinu rastu zajednice.[60] Shabonsi su dizajnirani za selo od oko 50-100 ljudi, iako neke strukture mogu primiti i do 400 ljudi. Za tradicionalni shabono, središnji prostor pokriva promjer od oko 80-90 m, a periferni natkriveni prostor oko 10 m. Sam krov je izuzetno funkcionalan. Podijeljen je na dva dijela, vanjski koji pokriva stambeni prostor i koji je nagnut prema vani te unutarnji koji je nagnut prema unutra preklapajući se kako bi spriječio ulazak kiše u unutrašnjost.[61]

U tradicionalnim selima Yanomama, više shabona okružuje središnji otvoreni prostor. Središnji prostor se koristi za aktivnosti kao što su rituali, gozbe i igre.[62] Svaka obitelj ima svoje ognjište na kojem se tijekom dana priprema i kuha hrana. Noću su viseće ležaljke postavljene u blizini vatre koja se loži cijelu noć kako bi se ljudi ugrijali.

Slika 4. Prikaz vanjskog izgleda shabonosa

[60] Archeyes (2016): The Shabonos: Circular Communal Dwellings of the Yanomami Tribes in Venezuela, dostupno na: https://archeyes.com/yanomami-communal-shabono/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
[61] Senses Atlas (2021): The Shabono, Yanomami Community, dostupno na: https://www.sensesatlas.com/territory/the-shabono-an-architecture-for-the-yanomami-community/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
[62] Survival, 2019, op. cit.

Izvor: Survival (2019): The Yanomami, dostupno na: https://www.survivalinternational.org/tribes/yanomami, pristupljeno 17. ožujka 2022.

Slika 5. Prikaz unutarnjeg izgleda shabonosa

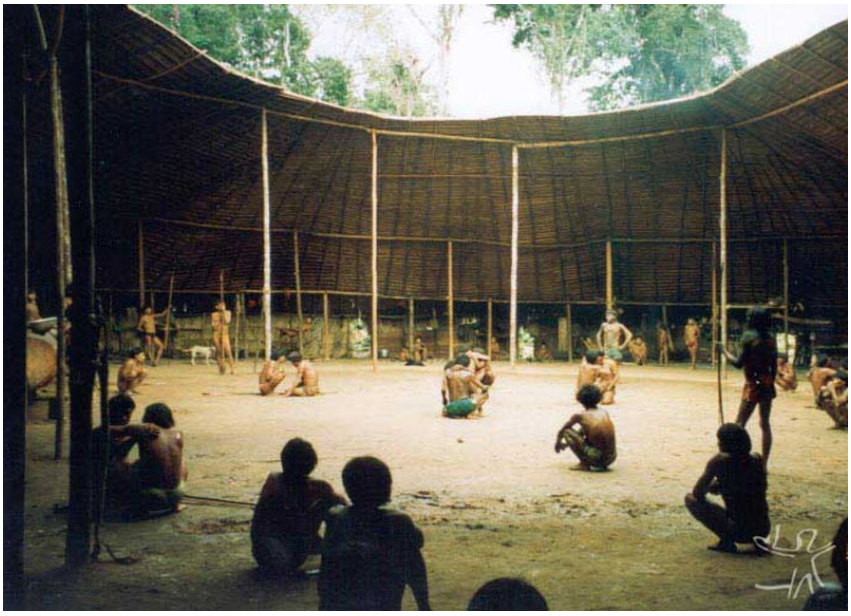

Izvor: Billiken (2022): El shabono, la vivienda colectiva yanomami que alberga a unas doscientas familias, dostupno na: https://billiken.lat/interesante/el-shabono-la-vivienda-colectiva-yanomami-que-alberga-a-unas-doscientas-familias/, pristupljeno 13. travnja 2022.

4.4. Obrazovanje i osposobljavanje

Od 1995. organizacija Comissão Pró-Yanomami (CCPY) vodi dvojezični obrazovni program osmišljen kako bi omogućio Yanomamijima da sami zastupaju obranu teritorijalnih prava. Fondacija Cartier, Instituta de recherche pour le développement (IRD) i Centre national de la recherche scientifique (CNRS) su organizacije koje financiraju projekte globalnog znanja o svom teritoriju. Takvo znanje i daljnji razvoj se temelje na podacima dostupnih sa satelitskih snimaka navedenog područja koji se potom koriste u svrhu proučavanja. Tako mladim Yanomami učiteljima na tom području postaju dostupni podaci o potencijalima razvoja cijelog teritorija Yanomama u Brazilu.[63]

Dvije nevladine organizacije (CCPY i Interdependence Research Office - URIHI) koje vode zdravstvene i obrazovne programe na teritoriju Yanomamija u brazilskoj Amazoniji (države Amazonas i Roraima) su dominantne u pružanju obrazovanja narodu Yanonama. One omogućuju narodu Yanonamija učenje četiri jezika, obrazovanje iz prirodnih i društvenih znanosti te se uvelike zalažu da od članova ovoga naroda stvore obrazovane ljude koji svojom radnom produktivnošću mogu doprinositi zajednici. Obrazovanje koje pružaju prilagođeno je suvremenom načinu života i obrazovanja uz korištenje dostupnih tehnologija.

4.5. Društveni položaj

Yanomami se usmjeravaju na stvaranje saveza kroz trgovinu i dijeljenje hrane s drugim prijateljskim skupinama, dok ratuju protiv neprijateljskih sela.[64] Na ognjištu obitelji priprema se hrana kao što je ranije navedeno. Yanomami vjeruju u jednakost među ljudima. Svaka zajednica je neovisna od drugih i ne prepoznaju 'poglavare'. Odluke se donose konsenzusom, često nakon dugih rasprava u kojima svatko ima pravo glasa.[65] Svako selo ima barem jednog ili dva šamana, a ponekad i više od deset.

Unutar zajednice Yanomama postoje određeni članovi koji su skloni agresiji, iako narod ima dogovoren konsenzus oko moralno prihvatljivog međusobnog

[63] Fondation Cartier pour l'art contemporain, op. cit.
[64] Encyclopedia Britannica, 2022b, op. cit.
[65] Survival, 2019, op. cit.

ponašanja. Vješti ratnici koji su ubijali suparnike često su kao nagradu dobivali mogućnost produljenja vrste. Muškarci i žene boje svoja tijela u crnu i crvenu boju. Odjevni predmeti najčešće su izrađeni su od bambusa.[66]

Yanomami su osnovali regionalne organizacije koje se zalažu za njihova prava. Godine 2004. Yanomami iz 11 regija u Brazilu sastali su se kako bi osnovali Hutukaru (što znači 'dio neba s kojeg je rođena zemlja'),[67] kako bi obranili svoja prava i pokrenuli vlastite projekte. Yanomami u Venezueli osnovali su vlastitu organizaciju pod nazivom Horonami 2011. godine, a Yanomami u drugim regijama u obje zemlje osnovali su slične organizacije.[68] Yanomami ukazuju kako bijelci ne smiju uzimati rudna bogatstva zemlje. Prema njihovom tumačenju, zemlja je sveta.

4.6. Zaposlenost

Yanomami se bave poljoprivredom i žive u malim selima. Uzgajaju trputac, manioku, gomolj, kukuruz i drugo povrće koje nadopunjuju ubranim voćem, orašastim plodovima, sjemenkama, školjkama, ličinkama i medom. Osnovna je namirnica bio slatki krumpir i gomoljika znana pod imenom manioka ili kasava, a koju su mljeli u brašno.[69] Uzgajaju duhan i pamuk koji se koristi u proizvodnji uzica i užeta za viseće mreže i odjeću. Muškarci love divljač poput pekarija, tapira, jelena i majmuna, a često koriste curare (biljni ekstrakt) da otruju svoj plijen. Čuvaju pse za sigurnost i za lov. Iako lov čini samo 10% hrane Yanomama, među muškarcima se smatra najprestižnijom vještinom, a meso se jako cijeni. Nijedan lovac nikada ne jede meso koje je ubio. On to dijeli među prijateljima i obitelji. Zauzvrat će mu dati meso od drugog lovca. Koriste devet vrsta vinove loze za omamljivanje ribe. Žene obrađuju vrtove u kojima uzgajaju oko 60 usjeva koji čine oko 80% njihove hrane. Uzgajaju također divlji med koji je cijenjen i poznaju 15 različitih vrsta meda. Usjevi se uzgajaju u velikim vrtovima iskrčenim od šume. Kako amazonsko tlo nije jako plodno, novi vrt

[66] Phillips, D., op. cit.
[67] Survival, 2019, op. cit.
[68] Loc. cit.
[69] Aydon, C., op. cit., str. 164.

se čisti svake dvije ili tri godine.[70] Zaposlenost također značajno utječe na pristup zdravstvu i kvalitetu zdravlja.[71]

[70] Survival, 2019, op. cit.
[71] Maldonado, M. de R. C. (2022): Access to Health Services by Indigenous Peoples in Central, South America and the Caribbean Region, u: United Nations - Department of Economic and Social Affairs, State of the world's indigenous peoples. Indigenous Peoples' access to Health Services, dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/2016/Docs-updates/SOWIP_Health.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.

5. Zdravstvena i socijalna zaštita starosjedilačkih naroda

Različita su tumačenja razloga bolesti postojala među starosjedilačkim narodima. Neke kulture vjeruju da je bolest neuravnotežena energija. Prema takvom načinu razmišljanja, ljekovito bilje, prehrana i akupunktura pomažu uravnotežiti, prilagoditi ili stimulirati mnoštvo energija u našim tijelima i oko njih.[72] Tuberkuloza je bolest koja pogađa najmanje 2 milijarde ljudi koji žive u siromaštvu. Uz okolnosti ekstremnog siromaštva, starosjedilački narodi pate od pothranjenosti zbog degradacije okoliša i kontaminacije ekosustava u kojima su autohtone zajednice tradicionalno živjele, gubitka zemlje i teritorija te smanjenja obilja ili dostupnosti tradicionalnih izvora hrane. Kao rezultat siromaštva, tuberkuloza i dalje nerazmjerno pogađa starosjedilačke narode diljem svijeta. Programi borbe protiv tuberkuloze ne dopiru do starosjedilačkih naroda zbog problema vezanih za siromaštvo, lošeg stanovanja, nedostatka pristupa medicinskoj skrbi i lijekovima, kulturoloških barijera, jezičnih razlika i geografske udaljenosti. Loša prehrana jedan je od zdravstvenih problema koji najviše pogađa starosjedilačke narode diljem svijeta.[73]

U devetnaestom stoljeću liječenje je preuzelo mjesto iscjeljivanja.[74] U postupcima iscjeljivanja iscjelitelj je mogao obaviti seansu i dok pacijent nije nazočan. Pri tome su koristili šuplju bambusovu cijev koju bi s jedne strane začepili tako da se može zadržati voda; ponekad bi cijev bila ukrašena tradicionalnim ornamentima. U cijev bi ulili vodu, a u vodu bi ubacili novčić ili neki predmet koji je koristila oboljela osoba. Cijev od bambusa tada bi preuzela ulogu pacijenta.[75]

5.1. Zdravstvena i socijalna zaštita Yanomama

Postoje brojna sela udaljena od zdravstvenih jedinica koja su ponekad godinama bez osnovne zdravstvene skrbi.[76] Yanomamima je zdravlje veoma ugroženo jer nemaju potporu država u kojima žive. Djeca autohtonog stanovništva

[72] Wolff, R. (2005): Izvorna mudrost, dimenzije iscjeljivanja, Dvostruka duga d.o.o, Čakovec, str. 70.
[73] United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2022b): Indigenous Peoples - Health, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/health.html, pristupljeno 12. svibnja 2022.
[74] Wolff, R., op. cit., str. 63.
[75] Ibidem, str. 92.
[76] Milhorance, F., 2021b, op. cit.

suočavaju se s lošijim sanitarnim i zdravstvenim uvjetima, s visokom učestalošću anemije, pothranjenosti, problemima s probavom i niskim rastom. Autohtoni čelnici i aktivisti optužuju vladu da zanemaruje 28.000 Yanomama koji ovise o manje od 200 aktivnih zdravstvenih radnika. Također su upozorili na porast broja divljih rudara zlata koji unose virus u izolirane zajednice tijekom pandemije.[77]

Nevladina organizacije URIHI zadužena je za medicinsku pomoć na većini teritorija Yanomama. Od 1999. godine brazilska nevladina organizacija URIHI pruža medicinsku pomoć koju financira Nacionalna zdravstvena zaklada (FUNASA).[78]

U okviru navedenih udruga provodi se socijalna zaštita. U tom kontekstu omogućene su im edukacije o suvremenom načinu života, higijeni, obrazovanju i socijalnoj inkluziji, ali i općim moralnim standardima koje bi trebali nastojati usvojiti.

5.2. Utjecaj širenja virusa i zaraznih bolesti na Yanomame

Nasljeđe nejednakosti i isključenosti učinilo je autohtone narode ranjivijim na utjecaje klimatskih promjena i prirodnih opasnosti, uključujući izbijanje bolesti kao što je Covid-19. Ranjivost na pandemije u nekim slučajevima pogoršava se nedostatkom pristupa nacionalnim zdravstvenim uslugama, vodosnabdijevanjem i sanitarnim sustavima, gašenjem tržišta i ograničenjima mobilnosti koja su uvelike utjecala na njihov život, nesigurnost hrane i dobrobit.[79] Yanomamiji su posebno osjetljivi na širenje virusa zbog ograničene zdravstvene skrbi i teške logistike.

Brazilska vojska ima vojarnu u srcu područja Yanomama. Poznati su pojedini slučajevi u kojima su vojnici iskorištavali žene Yanomama, od kojih su neke bile zaražene spolno prenosivim bolestima. Početkom 1970-ih vlada je odlučila izgraditi cestu kroz Amazonu duž sjeverne granice. Bez prethodnog upozorenja, buldožeri su se vozili kroz zajednicu Opiktheri. Dva sela su uništena zbog prijenosa bolesti na koje nisu imali imunitet. Yanomami i dalje pate od razornih i trajnih utjecaja cesta koje su

[77] Milhorance, F. (2021a): Covid deaths of Yanomami children fuel fears for Brazil's indigenous groups. The Guardian, 8. veljače 2021., dostupno na: https://www.theguardian.com/global-development/2021/feb/08/covid-deaths-yanomami-children-indigenous, pristupljeno 20. svibnja 2022.
[78] Fondation Cartier pour l'art contemporain, op. cit.
[79] The World Bank, op. cit.

dovele koloniste, bolesti i alkohol. Danas stočari i kolonisti koriste cestu kao pristupnu točku za invaziju i krčenje šuma na području gdje žive Yanomami.[80]

Istraživanja dokazuju nepovoljne utjecaje zbog rudarenja zlata, kao što su širenje žive u vodeni ekosustav, visoke razine žive na područjima gdje su smještena sela Yanomama, u Amazoni[81], prisutnost žive pronađena je i u krznu jaguara te su poznati ostali nepovoljni utjecaji rudarskih jama.

Prvi slučaj smrtnosti autohtonog stanovništva od koronavirusne bolesti dogodio se u travnju 2020. godine. U rezervatu Yanomama, više od 1600 ljudi je pozitivno testirano. Procjenjuje se da je tada nastalo više od 10.000 infekcija, s obzirom na to da žive u velikim kolektivnim kućama s upitnom razinom higijene. Od Covid-19 bolesti umrlo je 13 ljudi. Prema službenim podacima cijepljeno je 60% Yanomama.[82] Stručnjaci za javno zdravstvo upozorili su svijet kako je koronavirus izazvao pustoš u autohtonim skupinama u regiji u kojoj su postojale zarazne bolesti poput ospica, velikih boginja i virusa gripe.[83] Posljednjih pet godina zabilježen je gotovo 500-postotni porast slučajeva malarije u rezervatu Yanomama, dok je u prvih osam mjeseci 2020. godine prijavljeno gotovo 14.000 novih slučajeva i devet smrtnih slučajeva od te bolesti.[84]

Zajedničkim naporima Centra za Remote Sensing (CSR-UFMG) i Instituto Socioambiental dobiven je prikaz histograma indeksa ranjivosti i dijagram disperzije Covid-19 u autohtonim ruralnim područjima Brazila u 2020. godini. Za dobivanje tih rezultata koriste integrirane podatke socijalno osjetljivih i ugroženih skupina, dostupnost bolničkih kreveta, broj slučajeva po općinama, broj umrlih, dobni profil autohtonog stanovništva, pristupnih cesta i drugih čimbenika vezanih za strukturu domaće zdravstvene zaštite i teritorijalne mobilnosti.[85]

---

[80] Survival, 2019, op. cit.
[81] Vega, C. M., Orellana J. D. Y., Oliveira, M. W., Hacon, S. S. i Basta, P. C. (2018): Human Mercury Exposure in Yanomami Indigenous Villages from the Brazilian Amazon, International Journal of Environmental Research and Public Health, Vol. 23, No. 15(6), 1051, dostupno na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6028914/, pristupljeno 12. svibnja 2022.
[82] Milhorance, F., 2021b, op. cit.
[83] Milhorance, F., 2021a, op. cit.
[84] Milhorance, F., 2021b, op. cit.
[85] Oliveira, U., Soares Filho, B., Oviedo, A., Dos Santos, T. M., Carlos, S., Alves, J. R. R. i Piaz, A. (2020): Modelagem da vulnerabilidade dos povos indígenas no Brasil ao covid-19, dostupno na: http://ds.saudeindigena.icict.fiocruz.br/handle/bvs/3687, pristupljeno 26. svibnja 2022.

Graf 1. Autohtona populacija u Brazilu

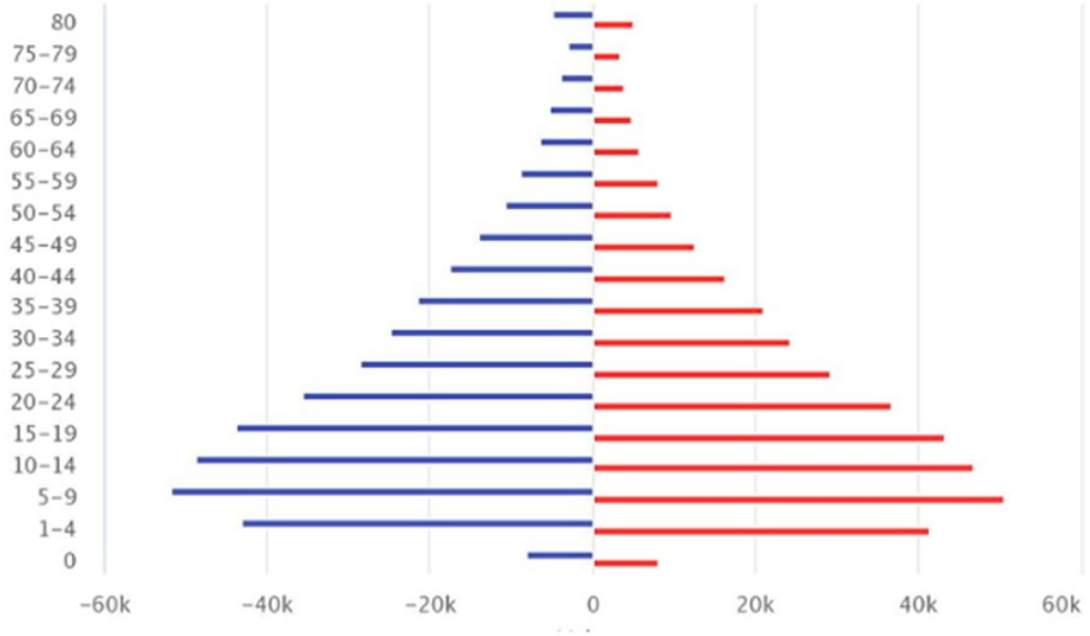

Vertikalno: dobna skupina od 0 do 80 godina
Horizontalno: vrijednosti

Crveno: žene
Plavo: muškarci

Izvor: prema Oliveira, U., Soares Filho, B., Oviedo, A., Dos Santos, T. M., Carlos, S., Alves, J. R. R. i Piaz, A. (2020): Modelagem da vulnerabilidade dos povos indígenas no Brasil ao covid-19, dostupno na: http://ds.saudeindigena.icict.fiocruz.br/handle/bvs/3687, pristupljeno 26. svibnja 2022.

Iz grafa 1 vidljivo je kako kod autohtonih stanovnika Brazila najviše dominiraju muškarci i žene mlađe životne dobi, od 5 – 29 godina. Veći je udio mlađih muškaraca nego žena. Autori izdvajaju da su najranjivije skupine od 80 godina, više muškarci nego žene, u populaciji od 40 000 ljudi. Mjesta s manje pristupačnosti i većim brojem slučajeva po općini pokazala su veću vjerojatnost ranjivosti. Za izračunavanje posteriorne vjerojatnosti, integrirane su varijable koje smanjuju ranjivost kao broj respiratora dostupnih u općini i broj raspoloživih kreveta. Varijable koje povećavaju ranjivost uključuju rizik od procijenjene hospitalizacije u autohtonim zajednicama kroz procjenu srednje hospitalizacije prema dobnim skupinama i demografiji autohtone zajednice, kao i društvenu ugroženost i vjerojatnost epidemije u općinama.[86]

Graf 2. Histogram indeksa ranjivosti na Covid-19 autohtonih zemalja

[86] Loc. cit.

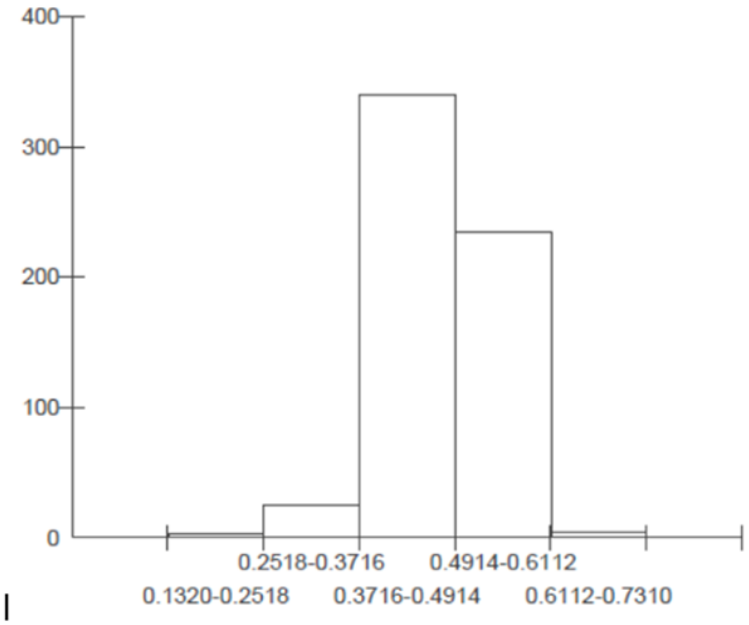

Vertikalno: autohtone zemlje Horizontalno: indeks ranjivosti

Izvor: prema Oliveira, U., Soares Filho, B., Oviedo, A., Dos Santos, T. M., Carlos, S., Alves, J. R. R. i Piaz, A. (2020): Modelagem da vulnerabilidade dos povos indígenas no Brasil ao covid-19, dostupno na: http://ds.saudeindigena.icict.fiocruz.br/handle/bvs/3687, pristupljeno 26. svibnja 2022.

Model disperzije Covid-19 i ranjivosti autohtonih zemalja predstavlja indeks ranjivosti u kojem se vrijednosti kreću od 0 do 1, odnosno što je bliže 1, vrijednosti ukazuju na veći stupanj ranjivost autohtone zemlje. Deskriptivna statistika pokazuje da medijan od indeksa ranjivosti iznosi 0,487. U 293 autohtone zemlje indeks ranjivosti je viši od medijana.[87]

5.3. Koncept liječenja Yanomama

Yanomami imaju ogromno botaničko znanje i koriste oko 500 biljaka za hranu, lijekove, gradnju kuća i druge artefakte. Koriste i divlji med. Yanomami iz Deminija pripremaju timbó otrov iz vinove loze, koji se koristi za omamljivanje ribe u ribolovu.[88] Prema botaničkim istraživanjima u posljednjih deset godina, u Venezueli postoji oko

[87] Loc. cit.
[88] Survival, 2019, op. cit.

15 350 vrsta vaskularnih biljaka. Dvije trećine njih (9.500 do 10.300) su u regiji Guayana. Yanomami su upotrebljavali biljke kao što su: këkï, mamoku, si, hi i thotho. Këkï su bilo koje zeljaste bilje iscjeliteljskih i ljekovitih svojstava. U porodicu këkï ubrajaju se proproko këkï, yawë këki, ohote këkï, suwë këkï, waitheri këkï, manaka këkï, aroari këkï, ahete këki i uže këkï. Mamokure su biljke okruglih lukovica. Najzastupljenije biljke porodice Mamokuru su paruri mamoku i mayepï mamoku. Thotho služi za pripremu antipiretskog napitka. Hi označava vrući grm paprike. Si se odnosi na stabla bez drveća, kao što su stabla banana, sve palme i trska.[89]

Yanomami se oslanjaju na širok izbor šumskih biljaka u većini aspekata svog svakodnevnog života. Divlje prehrambene biljke, na primjer, redovito se koriste kao dodatak onima koje uzgajaju u svojim vrtovima. Drvo iz šume koristi se za gradnju kuća, izradu alata i oružja, kao gorivo i za mnoge druge svrhe. Različite vlaknaste vrste koriste se za izradu košara i za izradu privremenih visećih mreža. Druge služe kao boje, otrovi, lijekovi, boje za tijelo, slama, parfemi, halucinogene droge i tako dalje. Šumsko bilje i danas ima značajnu ulogu u proizvodnji različitih proizvoda.

[89] Mattéi Muller, M.-C., op. cit., str. 12-15.

6. Utjecaji globalnog okruženja na starosjedilačke narode

Globalno okruženje je čimbenik koji negativno utječe na starosjedilačke narode. U nastavku se navode neki od indikatora koji potvrđuju navedeno. Starosjedilački narodi čine 15% ekstremno siromašnih u svijetu. Starosjedilački narodi trpe veće stope pothranjenosti i unutarnjeg raseljavanja od drugih skupina.[90] U Peru je 27% autohtone djece koja pati od kronične pothranjenosti. Taj broj skače na 70% u amazonskoj regiji Perua.[91]

6.1. Izazovi negativnog utjecaja na starosjedilačke narode

Autohtone populacije su gotovo uvijek na najnižoj društveno-ekonomskoj ljestvici. Autohtoni narodi, za razliku od ostalog stanovništva, imaju niska primanja, loše fizičke uvjete života, manje vrijednu imovinu, lošiji pristup obrazovanju, slabiju zdravstvenu zaštitu, manji spektar usluga, lošiji pristup tržištima za rad, slabiji kredibilitet te slabiju političku zastupljenost, a u mnogim okolnostima doživljavaju sustavnu diskriminaciju.[92] Nesiguran posjed zemljišta pokretač je sukoba, degradacije okoliša i slabog gospodarskog i društvenog razvoja.[93] Autohtoni narodi žive u osjetljivim zonama gdje su najveći učinci porasta razine mora uzrokovanih klimatskim promjenama i erozijom obale. Česti izazovi negativnog utjecaja mogu se očitovati različitim bolestima kao što su bolesti koje se prenose vektorima i gladi. Godišnje globalne temperature postepeno rastu za otprilike 0,74%.[94]

Rast temperature utječe na degradaciju močvara, povećanje požara, promjene oborina i dezertifikaciju.[95] Autohtoni branitelji ljudskih prava suočavaju se sa zastrašivanjem i nasiljem, koje često podržava država. Događaju se slučajevi u kojima su pojedinci fizički napadnuti i ubijeni samo zbog pripadnosti autohtonom narodu. Miroljubivi napori autohtonih naroda da zadrže svoj kulturni identitet ili izvrše

[90] Amnesty International, op. cit.
[91] United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), op. cit., str. 7.
[92] Amnesty International, op. cit.
[93] The World Bank, op. cit.
[94] United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2009): State of the World's Indigenous Peoples, United Nations, New York, dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/SOWIP/en/SOWIP_web.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.
[95] Loc. cit.

kontrolu nad svojim tradicionalnim zemljama doveli su do optužbi za izdaju ili terorizam.[96]

6.1.1. Izazovi negativnog utjecaja na suvremene Maje

Suvremene Maje suočavaju se s većim izazovima koje predstavlja turizam. Regije Maja također su bile podvrgnute intenzivnim političkim protestima posljednjih desetljeća, uz značajne gubitke života i gospodarsku devastaciju. Maje su trpjele ogromne gubitke tijekom građanskih ratova. Na području Gvatemale bili su prisiljeni napustiti svoje domove i potražiti utočište u zemljama poput Meksika, Sjedinjenih Američkih Država i Kanade. Grupe za ljudska prava pozivaju na okončanje ovih nepravdi, a vlade rade na pronalaženju trajnih rješenja za probleme diskriminacije i kulturnog genocida.[97]

Maje se suočavaju s problemima vlastitog stvaranja, posebno u područjima poput gvatemalske regije Petén, koja sadrži najveće šumsko prostranstvo koje je preostalo u Srednjoj Americi. U Peténu se tropska kišna šuma siječe alarmantnom brzinom kako bi se napravilo mjesto za polja kukuruza. Stanovništvo Peténa naglo se povećalo s 15.000 1950. na više od 300.000 danas.[98] Sve više doseljenika dolazi iz južne Gvatemale i stvaraju ogroman pritisak na dostupne prirodne resurse. Studija NASA-e i Nacionalnog geografskog društva otkrila je da su samo u četverogodišnjem razdoblju između 1988. i 1992. godine pojedini poljoprivrednici posjekli 1130 hektara šume.[99] Kako šuma nestaje, nestaju i njezina blaga. Divlje životinje nestaju, mjesta drevnih Maja izložena su pljačkašima, a cijela poglavlja ljudske i prirodne povijesti su izbrisana ili ugrožena. Radnici ekoloških skupina koje je odobrila vlada, kao što je Nacionalno vijeće zaštićenih područja iz Gvatemale suočava se sa stalnim prijetnjama smrću i paljenjem stražarskih mjesta od strane drvosječa i drugih koji mogu profitirati od uništavanja šuma.

[96] United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), op. cit.
[97] Canadian Museum of History, op. cit.
[98] Loc. cit.
[99] Loc. cit.

6.1.2. Izazovi negativnog utjecaja na suvremene Yanomame

Yanomami nisu pravilno konzultirani o svojim stavovima i imaju ograničen pristup neovisnim informacijama o utjecajima rudarenja. Rudarstvo postupno uništava potoke, rijeke, ribu i okoliš. Regija Moxihatetea nalazi se na području teritorija Yanomama s najvećom koncentracijom ilegalnih rudara zlata, od kojih neki djeluju samo kilometrima od yanosa. Rudari su širili malariju i druge bolesti.

Yanomami se suočavaju s humanitarnom krizom, koja je kritična kao i krajem 1980-ih kada je na teritorij upalo 40.000 ilegalnih rudara. Posljednjih godina na teritoriju je došlo do nove invazije oko 20.000 rudara, poznatih kao garimpeiros. Prošle je godine priljev izazvao porast ilegalnog rudarenja unutar teritorija za 30%.[100] Rudari su strijeljali mnoga plemena i zarazili ih bolestima na koje oni nisu imali imunitet. 20% Yanomama umrlo je u samo sedam godina. Godine 1993. grupa rudara ušla je u selo Haximú i ubila 16 Yanomamija uključujući bebu. Nakon nacionalnog i međunarodnog negodovanja brazilski sud proglasio je pet rudara krivima za genocid. Dvojica izdržavaju zatvorske kazne, dok su ostali pobjegli. Ovo je jedan od rijetkih slučajeva u svijetu gdje je sud osudio ljude za genocid. Invazija rudarenja zlata u zemlji Yanomama se nastavlja. Situacija u Venezueli je vrlo ozbiljna, a Yanomami su već nekoliko godina suočeni s trovanjem i izloženi nasilnim napadima. Vlasti su malo učinile na rješavanju ovih problema. Godine 2018. zajednica Yanomama zatražila je od vlasti da istraže izvješća u kojima stoji kako su rudari ubili dvojicu Yanomama u regiji Moxihatetea. Međutim, niti jedan rudar nije priveden na odgovornost.[101]

6.2. Pomor starosjedilačkih naroda

Teorija o „potonuću“ kulture klasična je teorija njemačkih etnologa krajem prošlog stoljeća, koji su isticali difuziju brojnih kulturnih elemenata.[102] Uništavanje

[100] Milhorance, F., 2021b, op. cit.
[101] Loc. cit.
[102] Čolić, S., op. cit., str. 64.

američkih starosjedilaca povezuje se uz "pomor", a smrtnost se tog pomora mjeri milijunima".[103]

Na početku 13. stoljeća upalo je na Yucatan meksikansko pleme Nahuai i iz Majapana zavladalo cijelom zemljom. Ove borbe, a možda i nove prirodne nezgode, dovele su do opće iscrpljenosti, koja je potkopala osnove majanske kulture. Petnaestim stoljećem završava i drugo slavno razdoblje majanske povijesti. Stanovništvo se odselilo iz gradova u manja naselja, kultura je oslabila, a stara dostignuća padala su postupno u zaborav.[104] Navedeno je dodatno ugroženo dolaskom drugih naroda.

Dolaskom suvremenih Amerikanaca počeo se vršiti pomor i genocid starosjedioca putem vatrenog oružja. O ukupnim se posljedicama tog kombiniranog djelovanja još dalo raspravljati, ali bismo mogli reći da se između 1550. i 1750. starosjedilačko stanovništvo Amerike smanjilo barem za 50%. Stvarni bi, broj mogao lako biti bliže vrijednosti od 90%.[105]

Iz svega navedenog slijedi da je potrebno uspostaviti što bolje mehanizme zaštite starosjedilačkih naroda, kako bi se njihove (društvene) šire vrijednosti očuvale.

6.3. Zaštita starosjedilačkih naroda na međunarodnoj razini

Sudjelovanje autohtonih organizacija u sastancima Ujedinjenih naroda pridonijelo je isticanju potrebe zadržavanja zasebnog identiteta i kulturne baštine. Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda jedno je od šest glavnih organa Ujedinjenih naroda. Ekonomsko i socijalno vijeće okuplja tim kako bi promicao kolektivno djelovanje za održivi svijet. Autohtonim pitanjima bavi se šesnaest članova, osam članova koje predlažu vlade i bira Vijeće te osam članova koje imenuje predsjednik Vijeća nakon formalnih konzultacija s uredom i regionalnim skupinama. Vijeće je izabralo članove koje je predložila vlada u stalni forum za

[103] Aydon, C., op. cit., str. 103.
[104] Neustupni, J., op. cit., str. 457.
[105] Aydon, C., op. cit., str. 178.

autohtona pitanja na trogodišnji mandat.[106] Međunarodni fond za poljoprivredni razvoj (IFAD) je specijalizirana agencija Ujedinjenih naroda koja dugi niz godina potiče lokalno domorodačko stanovništvo na identifikaciju projekata koji bi mogli poboljšati njihov napredak.[107] Pružaju obuku i financijsku pomoć za provedbu tih projekata.

Survival International je organizacija koja radi na podršci autohtonim narodima. Organizacija je osnovana u Ujedinjenom Kraljevstvu 1969. kao odgovor na zabrinutost zbog teške situacije brazilskih Indijanaca. Organizacija podržava odlučnost starosjedilačkih naroda da sami odlučuju o svojoj budućnosti i pomaže im zaštiti način života, zemlju i temeljna prava.[108]

Međunarodne kampanje koju su vodili Davi Kopenawa, Survival i komisija CCPY doprinijeli su da je zemlja Yanomama u Brazilu konačno razgraničena kao 'Yanomami Park' 1992. godine, a rudari su protjerani.[109] Indijanci u Brazilu još uvijek nemaju odgovarajuća vlasnička prava nad svojom zemljom – vlada odbija priznati plemensko vlasništvo nad zemljom, unatoč tome što je potpisala međunarodno pravo (ILO Konvencija 169) koje to jamči. Mnoge osobe unutar brazilskog visokog društva željele bi vidjeti da područje Yanomamija bude smanjeno i otvoreno za rudarstvo, stočarstvo i kolonizaciju. [110]

6.3.1. Primjeri uspješno realiziranih projekata na međunarodnoj razini

Primjeri djelovanja IFAD-a uključuju: pomoć novim mladim poduzetnicima, razumijevanje tržišta, upravljanje sustavom navodnjavanja, povećanje ruralnih prihoda i alternativno prilagođavanje na klimatske promjene. Do kraja 2016. IFAD je

[106] United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2022a): Indigenous Peoples - ECOSOC Elections of Government Nominated PFII Members 2023–2025, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/news/2022/04/ecosoc-elections-of-government-nominated-pfii-members-2023-2025/, pristupljeno 12. svibnja 2022.

[107] IFAD investing in rural people (2022a): Indigenous peoples: valuing, respecting and supporting diversity, dostupno na: https://www.ifad.org/documents/38714170/39150184/Indigenous+peoples+-+valuing%2C+respecting+and+supporting+diversity_e.pdf/d8387d54-ce3d-49a7-a59d-1eb654d6e4fc, pristupljeno 08. svibnja 2022.

[108] Survival International (2022): About us, dostupno na: https://www.survivalinternational.org/info#about-page-first-about-section, pristupljeno 2. travnja 2022.

[109] Survival, 2019, op. cit.

[110] Loc. cit. i International Labour Organisation (1989): Indigenous and Tribal Peoples Convention, dostupno na: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C169,/Document, pristupljeno 14. svibnja 2022.

radio s 19 vlada na isporuci 37 programa u cijeloj regiji, s ukupnim ulaganjem od 770 milijuna USD.[111] Od 1979. IFAD je uložio ukupno 146,9 milijuna USD u 12 programa i projekata povezanih s poljoprivrednim razvojem u Hondurasu, koje je koristilo više od 161.500 kućanstava.[112]

Global Environment Facility (GEF) je najveći donator projekata za poboljšanje globalnog okoliša. GEF je dodijelio 7,65 milijardi dolara, dopunjeno s više od 30,6 milijardi dolara sufinanciranja, za preko 2025 projekata u više od 165 zemalja u razvoju i zemlje s ekonomijama u tranziciji.[113] Poboljšanje sigurnosti posjedovanja zemljišta, jačanje upravljanja, promicanje javnih ulaganja za pružanje kvalitetnih i kulturno primjerenih usluga te podrška autohtonim sustavima za otpornost i sredstva za život ključni su za smanjenje višedimenzionalnih aspekata siromaštva uz istovremeni doprinos ciljevima održivog razvoja.[114]

6.3.2. Programi pomoći u obliku zaštite kulturnih prava starosjedilačkih naroda

Prava autohtonih naroda sve su više priznata u posljednjih 20 godina. Usvajanjem međunarodnih instrumenata kao što je regionalni sporazum o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti i pravosuđu u pitanjima okoliša u Latinskoj Americi i na Karibima (Sporazum Escazú) 2021., Američka deklaracija o pravima autohtonih naroda iz 2016., deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima autohtonih naroda (UNDRIP) iz 2007. i konvencija o starosjedilačkim i plemenskim narodima iz 1991. omogućen je bolji položaj starosjediocima. Kao što je ranije istaknuto, razvijeni su i globalni institucionalni mehanizmi za promicanje prava autohtonih naroda UNPFII, EMRIP i posebni izvjestitelj UNSR.[115]

U svijetu su uspostavljeni programi obuke i informiranja starosjedilaca koje vode organizacije kao što su *Advocates for Indigenous California Language Survival* (npr. *Master-Apprentice*, *Breath of Life/Silent no more*), institut *American Indian*

[111] IFAD investing in rural people (2022b): Latin America and the Caribbean, dostupno na: https://www.ifad.org/en/web/operations/regions/lac, pristupljeno 08. svibnja 2022.
[112] Ibidem.
[113] Global Environment Facility (2008): Indigenous Communities and Biodiversity, GEF, Washington, USA, dostupno na: https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/indigenous-community-biodiversity_0.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.
[114] Amnesty International, op. cit.
[115] The World Bank, op. cit.

Language Development Institut (Arizona), Institut za domorodačke jezike (Novi Meksiko) i Oxlajuj Keej Maya' Ajtz'iib' (gvatemalski institut Maja posvećen istraživanju i podučavanju majanskih jezika i lingvistike) te rast centara za jezike Aboridžina, osobito u Australiji i Sjevernoj Americi. Uvedeni su obrazovni programi usmjereni na akademsku obuku autohtonih lingvista — na primjer, na Sveučilištu u Teksasu, u Sjedinjenim Američkim Državama (Centar za autohtone jezike Latinske Amerike) i Sveučilištu Monash, Australija (Studije o jezičnoj ugroženosti). Mreže praktičara za održavanje jezika izgrađuju se kroz organizacije poput *Resource Network for Linguistic Diversity* koja ima za cilj podijeliti znanje, strategije i resurse.[116]

[116] Mattéi Muller, M.-C., op. cit., str. 26.

7. Zaključak

U radu je potvrđena potreba zaštite starosjedilačkih naroda kako bi se njihove vrijednosti sačuvale. Yanomami i suvremene Maje suočeni su s različitim negativnim utjecajima: zagađivanja okoliša, vremenskim nepogodama, visokom društvenom nejednakošću, širenjem bolesti, iscrpljivanjem rudnih bogatstva, prijetnjama, humanitarnim krizama, ubojstvima, ratnim sukobima, pljačkom, otimačinom zemlje i sječom šuma. Zahvaljujući socijalnim slikama moguće je locirati socio-demografske i ekonomske pokazatelje i obilježja kao što su: društveni položaj, stambeni standard, zaposlenost, obilježja obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite i stupanj autonomije. Vlasti Meksika, Venezuele i Brazila u pojedinim slučajevima ne priznaju plemensko vlasništvo nad zemljom, unatoč tome što su potpisali međunarodne dokumente kojima to jamče. Ne poštivanjem se nastoje pridobiti teritoriji starosjedilačkih naroda. Veliki pritisak starosjedilačkim narodima stvaraju skupine koje ne prihvaćaju etničke i kulturne raznolikosti. Tamošnje vlasti i narod većinom su pobornici homogenog društva bez prihvaćanja različitih kulturnih vrijednosti. Volja naroda i osoba unutar vladajuće strukture žele da područje autohtonih starosjedioca bude smanjeno i otvoreno za rudarstvo, stočarstvo i kolonizaciju.

Može se zaključiti da su autohtoni starosjedioci u povijesti živjeli primitivnim načinom života i u skladu s prirodom. Njihovo obrazovanje, liječenje, socijalna inkluzija i međusobni odnosi u zajednici temeljili su se na internim pravilima ponašanja i života. Razvojem društva oni su zadržali svoje povijesne tradicionalne običaje i aktualno se teško prilagođavaju suvremenim životnim uvjetima, unatoč naporima međunarodnih organizacija da ih potaknu na prilagodbu u smislu održavanja higijene, prehrambenih navika, liječenja i obrazovanja. U budućim perspektivama teško je izvršiti projekcije asimilacije takvih naroda s tako duboko ukorijenjenom tradicijom na prilagodbu suvremenom društvu, ali se sustavno radi na omogućavanju primarnih i egzistencijalnih uvjeta života u svrhu podizanja njihove kvalitete, što potvrđuju i programi zaštite. Vrijednosti i specifičnosti trebalo bi sačuvati te razmotriti mogućnosti povezivanja tradicionalnih znanja i dostignuća sa suvremenijim konceptima što nije jednostavan zadatak.

Literatura

Knjige:

1. Aydon, C. (2011): Povijest čovječanstva – 150 000 godina ljudske povijesti, Znanje d.o.o., Zagreb
2. Čolić, S. (2006): Kultura i povijest: socio-kulturno antropološki aspekt hijerarhizacije kulture, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
3. Fabian, J. (2014): Time and the other: how anthropology makes its object, Columbia University Press, New York
4. Gross, M. (1980): Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
5. Laughton, T. (2008): Maye, velike civilizacije život, mit i umjetnost, 24sata, Zagreb
6. Levy, J. (2006): Izgubljene povijesti – istraživanje najvećih svjetskih misterija, Naklada Ljevak, Zagreb
7. McGrane, B. (1989): Beyond anthropology: society and the other, Columbia University Press, New York
8. Neustupni, J. (1960): Praistorija čovječanstva, Veselin Masleša, Sarajevo
9. Nugue, C. (2005): Stara Amerika, Extrade, Rijeka
10. Tonante, L. A. (2009): Maje - nestali u vremenu, Slovo, Zagreb
11. Wolff, R. (2005): Izvorna mudrost, dimenzije iscjeljivanja, Dvostruka duga d.o.o, Čakovec

Članci u časopisima:

1. Sanders, D. E. (1999): Indigenous peoples: Issues of definition, International Journal of Cultural Property, Vol. 8, No. 1, str. 4–13.

Internet izvori (različite vrste publikacija):

1. ADL Magazin (2022): Maje – pitanja i odgovori, dostupno na: https://adlmag.net/bs/what-were-the-mayans-clothes-made-of/, pristupljeno 10. svibnja 2022.
2. Amnesty International (2022): Indigenous peoples, dostupno na: https://www.amnesty.org/en/what-we-do/indigenous-peoples/, pristupljeno 15. svibnja 2022.

3. Archeyes (2016): The Shabonos: Circular Communal Dwellings of the Yanomami Tribes in Venezuela, dostupno na: https://archeyes.com/yanomami-communal-shabono/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
4. Billiken (2022): El shabono, la vivienda colectiva yanomami que alberga a unas doscientas familias, dostupno na: https://billiken.lat/interesante/el-shabono-la-vivienda-colectiva-yanomami-que-alberga-a-unas-doscientas-familias/, pristupljeno 13. travnja 2022.
5. Canadian Museum of History (2022): Maya civilization - The Maya Today, dostupno na: https://www.historymuseum.ca/cmc/exhibitions/civil/maya/mmc08eng.html#:~:text=The%20Maya%20today%20number%20about,and%20the%20Tzeltal%20(80%2C000), pristupljeno 14. svibnja 2022.
6. Crystalinks (2022): Huaorani of Ecuador, dostupno na https://www.crystalinks.com/huaorani.html, pristupljeno 13. lipnja 2022.
7. Encyclopedia Britannica (2022a): Maya people, dostupno na: https://www.britannica.com/topic/Maya-people, pristupljeno 14. svibnja 2022.
8. Encyclopedia Britannica (2022b): Yanomami, dostupno na: https://www.britannica.com/topic/Yanomami, pristupljeno 17. svibnja 2022.
9. Fondation Cartier pour l'art contemporain (2022): Yanomami. Spirit of the Forest, 2003, dostupno na: http://www.proyanomami.org.br/cartier/cartier_press.pdf, pristupljeno 26. svibnja 2022.
10. Global Environment Facility (2008): Indigenous Communities and Biodiversity, GEF, Washington, USA, dostupno na: https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/indigenous-community-biodiversity_0.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.
11. Gonta, V. (2022): 20 interesting facts about the Mayan tribe: culture, architecture and the rules of life, dostupno na: https://bemorepanda.com/en/posts/1612025506-20-interesting-facts-about-the-mayan-tribe-culture-architecture-and-the-rules-of-life, pristupljeno 14. svibnja 2022.
12. IFAD investing in rural people (2022a): Indigenous peoples: valuing, respecting and supporting diversity, dostupno na:

https://www.ifad.org/documents/38714170/39150184/Indigenous+peoples+-+valuing%2C+respecting+and+supporting+diversity_e.pdf/d8387d54-ce3d-49a7-a59d-1eb654d6e4fc, pristupljeno 08. svibnja 2022.

13. IFAD investing in rural people (2022b): Latin America and the Caribbean, dostupno na: https://www.ifad.org/en/web/operations/regions/lac, pristupljeno 08. svibnja 2022.
14. Indiana University Bloomington - Hamilton Lugar School of Global and International Studies - Center for Latin American and Caribbean Studies (2022): Maya, dostupno na: https://clacs.indiana.edu/languages/maya.html, pristupljeno 05. svibnja 2022.
15. Index (2020): Stopa smrtnosti među brazilskim domorocima duplo je veća od one u ostatku populacije, dostupno na https://dunav.at/stopa-smrtnosti-medju-brazilskim-domorocima-duplo-je-veca-od-one-u-ostatku-populacije/, pristupljeno 05. svibnja 2022.
16. International Labour Organisation (1989): Indigenous and Tribal Peoples Convention, dostupno na: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C169,/Document, pristupljeno 14. svibnja 2022.
17. Leventhal, R. M., Chan Espinosa, C. i Coc, C. (2022): The Modern Maya and Recent History, dostupno na: https://www.penn.museum/documents/publications/expedition/PDFs/54-1/The-Modern-Maya-and-Recent-History.pdf, pristupljeno 06. svibnja 2022.
18. Maldonado, M. de R. C. (2022): Access to Health Services by Indigenous Peoples in Central, South America and the Caribbean Region, u: United Nations - Department of Economic and Social Affairs, State of the world's indigenous peoples. Indigenous Peoples' access to Health Services, str. 83-104., dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/2016/Docs-updates/SOWIP_Health.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.
19. Mattéi Muller, M.-C. (2009): The indigenous peoples of Venezuela in search of a participative and intercultural education for their survival, u: Bates, P., Chiba, M., Kube. S. i Nakashima, D. (ed.) (2009): Learning and Knowing in Indigenous Societies Today, UNESCO, Paris, str. 11-23., dostupno na:

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000180754, pristupljeno 10. svibnja 2022.

20. Maya Educational Foundation (2022): How we achieve this mission, dostupno na: https://mayaedufound.org/our-mission/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
21. Milhorance, F. (2021a): Covid deaths of Yanomami children fuel fears for Brazil's indigenous groups. The Guardian, 8. veljače 2021., dostupno na: https://www.theguardian.com/global-development/2021/feb/08/covid-deaths-yanomami-children-indigenous, pristupljeno 20. svibnja 2022.
22. Milhorance, F. (2021b): Yanomami beset by violent land-grabs, hunger and disease in Brazil. The Guardian, 17. svibnja 2021., dostupno na: https://www.theguardian.com/global-development/2021/may/17/yanomami-brazil-violence-land-grabs-hunger-disease, pristupljeno 29. svibnja 2022.
23. Minster, C. (2022): Maya Classic Era, dostupno na: https://hr.eferrit.com/maya-classic-era/, pristupljeno 10. svibnja 2022.
24. Oliveira, U., Soares Filho, B., Oviedo, A., Dos Santos, T. M., Carlos, S., Alves, J. R. R. i Piaz, A. (2020): Modelagem da vulnerabilidade dos povos indígenas no Brasil ao covid-19, dostupno na: http://ds.saudeindigena.icict.fiocruz.br/handle/bvs/3687, pristupljeno 26. svibnja 2022.
25. Phillips, D. (2020): Like a bomb going off': why Brazil's largest reserve is facing destruction. The Guardian, 13. siječnja 2020., dostupno na: https://www.theguardian.com/environment/2020/jan/13/like-a-bomb-going-off-why-brazils-largest-reserve-is-facing-destruction-aoe, pristupljeno 29. svibnja 2022.
26. Senses Atlas (2021): The Shabono, Yanomami Community, dostupno na: https://www.sensesatlas.com/territory/the-shabono-an-architecture-for-the-yanomami-community/, pristupljeno 26. svibnja 2022.
27. Statistics Canada (2022): Classification of Indigenous group, dostupno na: https://www23.statcan.gc.ca/imdb/p3VD.pl?Function=getVD&TVD=1312037&CVD=1312038&CLV=0&MLV=3&D=1, pristupljeno 05. svibnja 2022.
28. Survival (2013): Evidência sobre 'violência' Yanomami se baseia em falsos dados, revela artigo, dostupno na: https://www.survivalbrasil.org/ultimas-noticias/9592, pristupljeno 14. svibnja 2022.

29. Survival (2019): The Yanomami, dostupno na: https://www.survivalinternational.org/tribes/yanomami, pristupljeno 17. ožujka 2022.
30. Survival International (2022): About us, dostupno na: https://www.survivalinternational.org/info#about-page-first-about-section, pristupljeno 2. travnja 2022.
31. The World Bank (2022): Indigenous Peoples, dostupno na: https://www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples#1, pristupljeno 14. svibnja 2022.
32. UNESCO World Heritage Centre (2022a): El Tajin, Pre-Hispanic City, dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/631, pristupljeno 26. svibnja 2022.
33. UNESCO World Heritage Centre (2022b): World Heritage List, dostupno na: https://whc.unesco.org/en/list/?search=maya&order=country, pristupljeno 26. svibnja 2022.
34. United Nations (2022): International Day of the World's Indigenous Peoples, dostupno na: https://www.un.org/en/observances/indigenous-day, pristupljeno 09. svibnja 2022.
35. United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2009): State of the World's Indigenous Peoples, United Nations, New York, dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/SOWIP/en/SOWIP_web.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.
36. United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2022a): Indigenous Peoples - ECOSOC Elections of Government Nominated PFII Members 2023–2025, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/news/2022/04/ecosoc-elections-of-government-nominated-pfii-members-2023-2025/, pristupljeno 12. svibnja 2022.
37. United Nations - Department of Economic and Social Affairs (2022b): Indigenous Peoples - Health, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/health.html, pristupljeno 12. svibnja 2022.
38. United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT) (2005): Indigenous peoples' right to adequate housing. A global overview. United Nations Housing Rights Programme, Report No. 7, UN-HABITAT, Nairobi,

dostupno na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/IndigenousPeoplesHousingen.pdf, pristupljeno 12. svibnja 2022.

39. Vega, C. M., Orellana J. D. Y., Oliveira, M. W., Hacon, S. S. i Basta, P. C. (2018): Human Mercury Exposure in Yanomami Indigenous Villages from the Brazilian Amazon, International Journal of Environmental Research and Public Health, Vol. 23, No. 15(6), 1051, dostupno na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6028914/, pristupljeno 12. svibnja 2022.
40. Vocabulary.com (2022): Indigenous, dostupno na: https://www.vocabulary.com/dictionary/indigenous, pristupljeno 05. svibnja 2022.

Popis slika

Slika 1. Prikaz plemena drevnih Maja.....8
Slika 2. Prikaz majanske piramide - El Tajin.....10
Slika 3. Prikaz plemena Yanomama.....15
Slika 4. Prikaz vanjskog izgleda shabonosa.....17
Slika 5. Prikaz unutarnjeg izgleda shabonosa.....18

Popis grafova

Graf 1. Autohtona populacija u Brazilu.....24
Graf 2. Histogram indeksa ranjivosti na Covid-19 autohtonih zemalja.....25

Sažetak

Cilj ovog završnog rada je prikazati i objasniti odabrane odrednice socijalne slike starosjedilačkih naroda s kojima se mnogi ekonomisti i povjesničari susreću. Socijalna slika omogućuje praćenje socijalne situacije, daje pregled socio-ekonomskih pokazatelja, omogućuje planiranje mjera i intervencija prema specifičnostima pojedinih skupina. Starosjedilački narodi su prvi stanovnici koji su bili nastanjeni na određenom području prije dolaska neautohtone kulture te posjeduju različite vrijednosti i održavaju tradiciju. Rad opisuje izazove i probleme s kojma se susreću s naglaskom na socijalnu sliku te odabrane primjere, Maja i Yanomama. Nakon uvoda, objašnjava se pojam i važnost proučavanja starosjedilačkih naroda, slijedi obrada primjera Maja i Yanomama te prikaz obilježja zdravstvene i socijalne zaštite starosjedilačkih naroda. Posljednje poglavlje usmjereno je na utjecaj globalnog okruženja na starosjedilačke narode, prije zaključnih razmatranja. Maje i Yanomami suočeni su s različitim negativnim utjecajima kao što su ograničena prava, prilike za sudjelovanje u donošenju odluka, marginalizacija, diskriminacija, zagađivanje okoliša, vremenske nepogode, nejednakosti, širenje bolesti, iscrpljivanje rudnih bogatstva, prijetnje, humanitarne krize, sječa šuma i sl. Globalne institucije te udruge razvijaju programe pomoći i provode projekte kojima se barem dijelom nastoje zaštititi prava i vrijednosti starosjedilačkih naroda. Međutim, njihov položaj u društvu još uvijek je obilježen socijalnom ekskluzijom i potrebom za intervencijama i interakcijama, u cilju povećanja kvalitete života, što je u radu potvrđeno.

Ključne riječi: socijalna slika, starosjedilački narodi, Maje, Yanomami

Summary

The aim of this final thesis is to show and explain selected determinants of the social picture of indigenous peoples that many economists and historians encounter. The social picture enables monitoring of the social situation, gives overview of socio-economics indicators, can be used in planning of measures and interventions based on group specificities. Indigenous peoples are the first residents that were already settled on the land before the arrival of the non-indigenous culture and have different values and preserve the tradition. This paper describes the challenges and problems of indigenous peoples, with the special highlight on social picture and chosen examples of Maya and Yanomami. After the introduction, the concept and the importance to study indigenous peoples are explained. The next chapters refer to the analysis of the examples of Maya and Yanomami and the presentation of the characteristics of the health and social protection of the indigenous peoples. The last chapter is directed on the influence of global surroundings on indigenous peoples, before concluding considerations. Maye and Yanomami are faced with the different negative influences such as constrained rights and opportunities to participate in decision-making, marginalisation and discrimination, environmental pollution, severe weather events, inequalities, spread of diseases, depletion of mineral resources, threats, humanitarian crises, deforestation etc. Global institutions and organisations develop programmes and implement projects which help indigenous peoples and try to protect their rights and values at least partly. But, their position in the society is still prone to social exclusion and the need for interventions and interactions, with the aim to increase their quality of life, which is confirmed in this thesis.

Keywords: social picture, indigenous peoples, Maya, Yanomami